

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.3.13>

ШАХРАЙСТВО ІЗ ГУМАНІТАРНОЮ ДОПОМОГОЮ У ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ¹

Резнік О.М.,
*військовослужбовець,
Заслужений юрист України,
доктор юридичних наук, професор,
старший науковий співробітник кафедри економічної кібернетики Навчально-науковий
інститут бізнесу, економіки та менеджменту
Сумського державного університету*

Резнік О.М. Шахрайство із гуманітарною допомогою у період дії воєнного стану: сучасні реалії.

Статтю присвячено комплексному науковому дослідженню сутності шахрайства з гуманітарною допомогою та з'ясуванні можливих шляхів його вчинення у період дії воєнного стану. З аналізу окремих положень деяких нормативно-правових документів чинної національної законодавчої бази зроблено висновок про те, що специфіка вчиненого протиправного винного діяння, що може бути кваліфіковане як шахрайство, у подальшому впливає на: визначення виду юридичної відповідальності, до якої буде притягуватися особа-правопорушник; обрання заходів певного виду юридичної відповідальності. У контексті обраного напрямку наукового пізнання розглянуто можливі схеми шахрайства із гуманітарною допомогою у період дії воєнного стану на конкретних прикладах. Наведено актуальні дані Міністерства оборони України стосовно ситуації з розкраданням гуманітарної допомоги, що ґрунтується на результатах спільно проведених з Державною митною службою аудитів. Підсумовано, що коло суб'єктів вчинення шахрайства із гуманітарною допомогою представлено не тільки посадовцями як представниками органів державної влади та місцевого самоврядування, але й часто людьми, які представляються або волонтерами, або військовослужбовцями. За результатами розглянутих конкретних прикладів викриття шахрайських схем розкрадання або привласнення гуманітарної допомоги виділено їх найголовнішу відмінність, що пояснюється розмірами збитків, завданих такими протиправними винними діями: у разі вчинення такого кримінально караного правопорушення посадовцями суми збитків від цього є в разі більшими, ніж у випадках привласнення благодійної допомоги особами, які в органах державної влади та в органах місцевого самоврядування не обіймають певні посади, не займають відповідальне або особливо відповідальне становище. Акцентовано, що важливим у боротьбі з розповсюдженням на сьогодні в нашій державі шахрайством із гуманітарною допомогою є вчасне викриття правоохоронцями осіб, винних у вчиненні цих протиправних діянь, подальше справедливе, неупереджене правосуддя, і як результат – невідворотність настання юридичної відповідальності.

Ключові слова: шахрайство, гуманітарна допомога, посадовці, Збройні Сили України, військовослужбовці, юридична відповідальність.

Reznik O. Fraud with humanitarian aid during the period of martial law: current realities.

The article is devoted to a comprehensive scientific study of the essence of fraud with humanitarian aid and the clarification of possible ways of committing it during the period of martial law. From the analysis of individual provisions of some legal documents of the current national legal framework, it was concluded that the specifics of the committed illegal criminal act, which can be qualified as fraud,

¹ Виконано в рамках НДР: «Національна безпека України через запобігання фінансовим шахрайствам та легалізації брудних грошей: воєнні та післявоєнні виклики», № державної реєстрації 0123U101945

further affects: determination of the type of legal responsibility to which the offender will be held; selection of measures of a certain type of legal responsibility. In the context of the chosen field of scientific knowledge, possible fraud schemes with humanitarian aid during the period of martial law are considered using specific examples. Current data of the Ministry of Defense of Ukraine regarding the situation with embezzlement of humanitarian aid, based on the results of joint audits with the State Customs Service, are provided. It was concluded that the circle of subjects committing fraud with humanitarian aid is represented not only by officials as representatives of state authorities and local self-government, but also often by people who represent themselves as volunteers or military personnel. According to the results of the considered specific examples of the exposure of fraudulent schemes of embezzlement or appropriation of humanitarian aid, their most important difference is highlighted, which is explained by the amount of damages caused by such illegal criminal actions: in the case of committing such a criminal offense by officials, the amount of damages from this is many times greater than in cases of embezzlement charitable assistance by persons who do not hold certain positions, do not hold a responsible or particularly responsible position in state authorities and local self-government bodies. It was emphasized that it is important in the fight against humanitarian aid fraud, which is widespread in our country today, that the law enforcement officers timely expose the persons guilty of these illegal acts, further fair, impartial justice, and as a result – the inevitability of legal liability.

Key words: fraud, humanitarian aid, officials, Armed Forces of Ukraine, military personnel, legal responsibility.

Постановка проблеми. Введення воєнного стану в Україні з одного боку стало підставою для об'єднання сил багатьох людей, які знаходяться як на її території, так і за кордоном, заради допомоги і військовослужбовцям Збройних Сил України, які безпосередньо захищають державу, і особам, постраждалим від бойових дій. Однак з іншого – все це спровокувало появу нових шахрайських схем скористатися такою допомогою на свою користь шляхом привласнення тих чи інших матеріальних благ. Тому не є дивним той факт, що з урахуванням ситуації в країні масове надходження гуманітарної допомоги, головною метою якої є підтримка життєдіяльності населення зокрема та функціонування держави в цілому, стало «сприятливим середовищем» для реалізації нових способів шахрайства. Відтак вивчення особливостей шахрайства з гуманітарною допомогою та з'ясування можливих шляхів його вчинення в умовах сучасності є вкрай актуальним.

Мета дослідження. Метою статті є встановлення особливостей шахрайства з гуманітарною допомогою у період дії воєнного стану. З урахуванням мети наукового пізнання завдання дослідження полягає у дослідженні сутності шахрайства з гуманітарною допомогою та з'ясуванні можливих шляхів його вчинення в умовах сучасності.

Стан опрацювання проблематики. Акцентуємо, що введення воєнного стану в нашій країні спровокувало масове надходження гуманітарної допомоги, що одночасно стало і сприятливою підставою для шахраїв нажитися на ній шляхом обману чи зловживання довірою. Загалом дослідженню особливостей такого протиправного винного діяння як шахрайство, характеристиці специфіки способів його здійснення, з'ясуванню кола можливих суб'єктів вчинення тощо була неодноразово приділена увага з боку науковців, серед яких: Р.М. Білокінь, О.М. Бодунова, А.А. Гмирін, Г.В. Дідківська, О.О. Дудоров, В.В. Кузнецов, І.С. Курбатова, П.П. Латковський, Н.А. Лугіна, С.С. Мірошніченко, О.В. Попович, А.В. Савченко, В.В. Сташис, В.Я. Тацій, В.І. Тютюгін, М.І. Хавронюк та ін. Водночас слід констатувати, що з огляду на сучасну ситуацію в державі комплексному вивченню особливостей шахрайства з гуманітарною допомогою та з'ясуванню можливих шляхів його вчинення не було приділено достатньої уваги.

Виклад основного матеріалу. Аналіз окремих положень деяких нормативно-правових документів чинної національної законодавчої бази свідчить про те, що специфіка вчиненого протиправного винного діяння, що може бути кваліфіковане як шахрайство, у подальшому впливає на: визначення виду юридичної відповідальності, до якої буде притягуватися особа-правопорушник; обрання заходів певного виду юридичної відповідальності. З огляду на зазначене та з урахуванням тематики наукового дослідження, першочергово вбачається необхідним з'ясування характерних відмінностей адміністративної та кримінальної видів відповідальності за вчинення шахрайства шляхом встановлення особливостей цього протиправного діяння.

Так, зазначимо, що адміністративна відповідальність за вчинення шахрайства передбачена Кодексом України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року № 8073-X (далі –

КУПАП). З урахуванням вимог ст. 51 КУПАП характерною особливістю шахрайства, що є підставою для притягнення особи саме до адміністративної відповідальності, є те, що викрадення чужого майна має бути дрібним: вартість такого майна на момент вчинення правопорушення не перевищує 0,5 неоподаткованого мінімуму доходів громадян [1]. Вчинення зазначеного діяння є фактичною підставою для притягнення особи-правопорушника до адміністративної відповідальності за ч. 1 ст. 51 КУПАП і передбачає застосування одного з альтернативних адміністративних стягнень у вигляді: 1) штрафу (від п'ятдесяти до ста неоподаткованих мінімумів доходів громадян, тобто від 850 грн. до 1700 грн.); 2) громадських робіт (від двадцяти до тридцяти годин); 3) адміністративного арешту (до п'яти діб) [1].

У той же час кваліфікація протиправного винного діяння як шахрайства можлива й за відповідною нормою Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року (далі – ККУ), а саме ст. 190. За загальним правилом, згідно ч. 1 ст. 190 ККУ шахрайством визнається заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою [2]. За вчинення таких дій передбачені наступні види покарань: 1) штраф від двох тисяч до трьох тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян (тобто від 34 тис. грн. до 51 тис. грн.); 2) громадські роботи (від двохсот до двохсот сорока годин); 3) виправні роботи (до двох років); 4) пробаційний нагляд (до трьох років); 5) обмеження волі (до трьох років) [2]. Іншими частинами ст. 190 ККУ передбачено кваліфіковані та особливо кваліфіковані ознаки шахрайства, а саме: 1) вчинене повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або таке, що завдало значної шкоди потерпілому (ч. 2); 2) вчинене в умовах воєнного чи надзвичайного стану, що завдало значної шкоди потерпілому (ч. 3); 3) вчинене у великих розмірах, або шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки (ч. 4); 4) вчинене в особливо великих розмірах або організованою групою (ч. 5).

Як вже було попередньо зауважено, у зв'язку із ситуацією в Україні, пов'язаною із введенням воєнного стану на її території, багато інших держав та людей стали активно надавати гуманітарну допомогу як у грошовій формі, так і у вигляді певних речей або ж предметів побуту. Звісно така допомога надається на безоплатній основі та є адресною, адже передбачена, до прикладу, для військовослужбовців, населення, тварин, які постраждали під час війни. Однак поряд із благими намірами допомогти, на жаль, трапляються далеко непоодинокі випадки наживитися на цьому, зокрема, і шляхом розкрадання гуманітарної допомоги та всілякими махінаціями із нею. Відтак у контексті обраного напряму наукового пізнання необхідно розглянути можливі схеми шахрайства із гуманітарної допомогою у період дії воєнного стану, що пропонуємо зробити на конкретних прикладах.

Однією з гучних справ на Сумщині у 2022 році стало обвинувачення колишньої високопосадовиці Сумської обласної військової адміністрації у шахрайстві із гуманітарною допомогою, кваліфікованого як шахрайство, що завдало значної шкоди, відповідальність за яке передбачена ч. 2 ст. 190 ККУ. За даними слідства, у березні 2022 року, одразу після звільнення з посади і вже не маючи повноважень на вчинення дій від імені державного органу, жінка заволоділа гуманітарною допомогою, що надійшла на адресу Сумської обласної військової адміністрації для жителів Сумщини. Протиправні дії особи викрито за зверненням керівництва Сумської обласної військової адміністрації. Внаслідок заволодіння чужим майном шляхом обману вказаній адміністрації було спричинено шкоду на понад 185 тис. грн. Під час досудового розслідування гуманітарну допомогу було вилучено зі складського приміщення, розташованого у Полтаві, та передано на Сумщину [3]. Справа колишньої високопосадовиці Сумської обласної військової адміністрації за обвинувальним актом у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 190 ККУ, внесена під № 554/3943/22 до Єдиного державного реєстру судових рішень. Вивчення окремих судових рішень (ухвал) по цій справі дозволяє констатувати неодноразове проведення дистанційних судових засідань в режимі відеоконференції. Однак станом на сьогодні остаточного рішення по досліджуваній справі досі не прийнято.

Яскравим прикладом участі посадових осіб у розкраданні гуманітарної допомоги стало розкриття шахрайської схеми закупівель для Збройних Сил України на Харківщині. Працівники Бюро економічної безпеки та Національної поліції України викрили масштабну схему розтрати понад 100 млн. грн. державних коштів на закупівлі для Збройних Сил України. Зокрема, посадові особи квартирно-експлуатаційних управлінь та відділів держустанов Збройних Сил України та підконтрольні фізичні особи-підприємці укладали прямі договори на постачання паливної деревини.

Детективи Бюро економічної безпеки викрили організатора та учасників злочинної організації, серед яких начальники паливної групи, уповноважена особа з проведення державних закупівель та двоє фізичних осіб-підприємців [4]. Напевно наймасштабнішою до сьогодні схемою шахрайства з гуманітарною допомогою стало розкрадання бюджетних коштів за участі одночасно 28 посадовців по усій Україні, зокрема, представників Міністерства оборони, військових частин, Територіального центру комплектування та соціальної підтримки, обласних військових адміністрацій та міських рад, а також директора підприємств. Загальна сума збитків державі від дій цих осіб склала понад 1,5 млрд. грн. Чиновників підозрюють, зокрема, у закупівлях товарів за завищеними цінами та завищення вартості робіт, а також у службовій недбалості при здійсненні приймання неякісного форменого одягу для Збройних Сил України, підробці та використанні піддроблених документів. У межах слідства правоохоронці провели понад 65 обшуків в установах, організаціях по всій території України (Західному, Центральному, Південному та Східному регіонах) [5].

Аналіз особливостей випадків шахрайства із гуманітарною допомогою свідчить про те, що звісно не тільки посадовці як представники державної влади або місцевого самоврядування можуть бути суб'єктами його вчинення. Так, зокрема, двом жителям Тернопільщини було повідомлено про підозру у шахрайстві з гуманітарною допомогою. За даними Тернопільської обласної прокуратури двох жителів Шумської територіальної громади підозрюють у шахрайстві з гуманітарною допомогою на понад 367 тис. грн. Сутність схеми полягала у тому, що директор одного із товариств Шумщини разом із знайомою організував у власних складських приміщеннях сортування гуманітарної допомоги з-за кордону. Українка, яка мешкала в Польщі, довіряючи цим особам, передавала їм харчові продукти, одяг, взуття, лікарські засоби та засоби особистої гігієни, які призначалися для Шумської територіальної громади. Вони обіцяли сортувати одержані предмети гуманітарної допомоги та відправити їх до вказаного у деклараціях місця призначення, проте, з метою власного збагачення, заволоділи чужим майном. За перелічені протиправні діяння зазначеним особам було інкриміновано вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 190 ККУ (шахрайство, вчинене у великих розмірах, або шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки) [6].

В Івано-Франківську резонанс викликала справа стосовно засудження відомого телеведучого за шахрайство з гуманітарною допомогою. Винним у шахрайстві виявився голова студентського напрямку та міжнародних зв'язків студентів від конституційно-правового конгресу України. У березні 2023 року надійшов вантаж, адресований благодійному фонду Волонтерська організація «Свобода-Гідність-Перемога» з гуманітарною допомогою із США для Збройних Сил України. У вантажі були рації, біноклі, тепловізори, тактичні окуляри, зарядні пристрої тощо загальною вагою 816 кг. Під надуманим приводом щодо розрахунку за надане обладнання зловмисник отримав 1,1 тис. доларів (на той час еквівалентне 32 тис. 180 грн). За фактом розгляду судом було винесено рішення щодо визнання чоловіка винним у скоєнні шахрайства та призначено покарання у виді штрафу в сумі 51 тис. грн. [7].

Ще одним з прикладів шахрайства з гуманітарною допомогою стала справа щодо притягнення до відповідальності жителя Івано-Франківська. Під процесуальним керівництвом Окружної прокуратури міста Івано-Франківська було проведено досудове розслідування та скеровано до суду обвинувальний акт у кримінальному провадженні стосовно місцевого жителя за фактом шахрайства та крадіжки гуманітарної допомоги в умовах воєнного стану, відповідальність за вчинення яких передбачена ч. 1 ст. 190 та ч. 4 ст. 185 ККУ. За даними слідства, обвинувачений у червні 2022 року шляхом обману заволодів продуктами харчування і викрав медикаменти та інші речі, які призначались для потреб Збройних Сил України та внутрішньо переміщених осіб. Чоловік ввів в оману настоятеля церкви, повідомивши, що збирає продукти для українських військових, а після отримання харчів розпорядився ними на власний розсуд. Також, здійснюючи охорону приміщення театру в Івано-Франківську, він дізнався, що там зберігається гуманітарна допомога та протиправно виніс її для власного збагачення. Серед викраденого – медичні засоби та медикаменти на понад 80 тис. грн. Продукти та викрадені товари зловмисник намагався продати на місцевому ринку [8].

Подібних до останнього є багато випадків, коли шахрайство з гуманітарною допомогою вчиняється шляхом введення в оману людей, а іноді й цілих організацій, установ під приводом потреб для Збройних Сил України. Зокрема, восени 2024 року було встановлено, що у Києві шахраї підробляли листи від військових частин і отримали благодійної допомоги на 1,7 млн. грн. Київською міською

прокуратурою було повідомлено про підозру двом псевдовійськовим, якими виявилися мешканці столиці. Шахраї, не маючи жодного відношення до Збройних Сил України, надсилали благодійним фондам та волонтерським організаціям від імені військових частин листи із проханням надати гуманітарну допомогу. Надалі підозрювані під виглядом представників військових частин, у військовій формі, з печатками нібито військових частин приїжджали на зустріч та отримували від представників фондів тактичне зброя, медичне обладнання та аптечки, які реалізовували на власний розсуд. При цьому зловмисники оформлювали акт прийому-передачі допомоги, а для доказу отримання допомоги від фонду військовою частиною шахраї навіть погоджувались зробити спільне фото. Викриття шахрайства з гуманітарною допомогою відбулося, коли представники благодійного фонду зв'язалися з однією з військових частин, щоб підтвердити факт отримання допомоги, однак військово-повідомили, що жодних листів до фонду не писали й допомоги не отримували. Було встановлено причетність фігурантів до семи епізодів шахрайства на загальну суму близько 1,7 млн. грн., а тому інкриміноване вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 190 ККУ [9].

У додаток до вище розглянутих випадків шахрайства з гуманітарною допомогою у період дії воєнного стану вкрай важливо навести актуальні дані щодо ситуації з її розкрадання. За офіційними даними Міністерства оборони України, з березня по липень 2024 року армія недоотримала гуманітарної допомоги на суму 171 млн. грн., що ґрунтується на результатах спільних з Державною митною службою аудитів. За даними Державної митної служби, для потреб Збройних сил України через митницю пройшли: 424 транспортні засоби; 476 тонн товарів різних найменувань без зазначення вартості; 6,2 тонни продуктів та пластикових гранул. Однак у відомстві кажуть, що не мають документів про те, що військові підрозділи отримали вказану допомогу, на підставі чого правоохоронцями було розпочато розслідування. У Міністерстві оборони України зазначили, що направили правоохоронним органам повідомлення для оцінки правомірності дій окремих посадовців щодо можливого незаконного привласнення майна. Станом на сьогоднішній день за даними фактами триває розслідування [10].

Висновки. Здійснене комплексне дослідження сутності шахрайства з гуманітарною допомогою та з'ясування можливих шляхів його вчинення у період дії воєнного стану дозволяє підсумувати наступне. Вивчення наявних на сьогодні офіційних даних, на жаль, свідчить про непоодинокі випадки розкрадання та всілякі махінації із гуманітарною допомогою у період дії воєнного стану, що загалом має певних адресатів, які її дуже потребують, але вона до них фактично не доходить. Необхідно звернути увагу, що коло суб'єктів вчинення шахрайства із гуманітарною допомогою представлено не тільки посадовцями як представниками органів державної влади та місцевого самоврядування, але й часто людьми, які представляються або волонтерами, або військовослужбовцями, хоча насправді не мають до цього ніякого відношення. При цьому розглянуті конкретні приклади викриття шахрайських схем розкрадання або привласнення гуманітарної допомоги дають підстави для твердження, що напевно найголовнішою їх відмінністю є розміри збитків, завданих такими протиправними винними діями. Звісно, коли мова йде про вчинення такого кримінально караного правопорушення посадовцями суми збитків від цього є в рази більшими, ніж у випадках привласнення благодійної допомоги особами, які в органах державної влади та в органах місцевого самоврядування не обіймають певні посади, не займають відповідальне або особливо відповідальне становище. Тому у даному аспекті важливим у боротьбі з розповсюдженням на сьогодні в нашій державі шахрайством із гуманітарною допомогою є вчасне викриття правоохоронцями осіб, винних у вчиненні цих протиправних діянь, подальше справедливе, неупереджене правосуддя, і як результат – невідворотність настання юридичної відповідальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 80731-Х. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Додат. до № 51. Ст. 1122.
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
3. Шахрайство з гуманітарною допомогою – у Полтаві судитимуть колишню високопосадовцю Сумської обласної військової адміністрації. *Офіційний веб-портал Полтавської обласної прокуратури*. URL: https://pol.gp.gov.ua/ua/order_appeal.html?_m=publications&_t=rec&id=314289&fp=610.

4. Гонтар М. В Україні розкрили схему розкрадання 100 млн. гривень на закупівлях для ЗСУ: що відомо. URL: <https://kyiv24.news/news/v-ukrayini-rozkryly-shemu-rozkradannya-100-mln-gryven-na-zakupivlyah-dlya-zsu-shho-vidomo>.
5. Гонтар М. Вкрали 1,5 млрд. гривень у ЗСУ: в Міноборони розкрили масштабну схему розкрадання коштів, до якої залучені 28 посадовців. URL: <https://kyiv24.news/news/vkraly-15-mlrd-gryven-u-zsu-v-minoborony-rozkryly-masshtabnu-shemu-rozkradannya-koshtiv-do-yako-yi-zalucheni-28-posadovcziv>.
6. Боденчук Б. Шахрайство з гуманітарною допомогою: двом жителям Тернопільщини повідомили про підозру. URL: <https://suspilne.media/ternopil/452589-sahrajstvo-z-gumanitarnou-dopomogou-dvom-zitelam-ternopilsini-povidomili-pro-pidozru/>.
7. На Івано-Франківщині засудили телеведучого за шахрайство з гуманітарною допомогою. URL: <https://bomok.com.ua/novyny/na-ivano-frankivshhyni-zasudyly-televeduchogo-za-shahrajstvo-z-gumanitarnoyu-dopomogoyu/>.
8. Шахрайство та крадіжка гуманітарної допомоги – судитимуть жителя Івано-Франківська. *Офіційний веб-портал Івано-Франківської обласної прокуратури*. URL: https://ifr.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_c=v_iew&_t=rec&id=322606.
9. Крижний А. У Києві псевдовійськові привласнили допомогу для ЗСУ на майже 2 мільйони. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2024/03/19/711336/>.
10. Гонтар М. Не дорахувалися 171 млн. гривень: в Міноборони повідомили про розкрадання гуманітарної допомоги. URL: <https://kyiv24.news/news/ne-dorahuvallysya-171-mln-gryven-v-minoborony-povidomyly-pro-rozkradannya-gumanitarnoyi-dopomogy>.